

**MUSTAQILLIK DAVRIDA O‘ZBEK TANQIDCHILIGI:
SHARAFIDDINOV MAKTABINING YANGICHA
YONDOSHUVLARI**

Tursunova Dilso‘z Abrorovna

Annotatsiya: *Ushbu ilmiy maqolada mustaqillik davrida o‘zbek adabiy tanqidchiligi taraqqiyoti, uning shakllanishi va rivojida Ozod Sharafiddinov ijodining tutgan o‘rni tahlil qilinadi. Xususan, muallif tomonidan yaratilgan adabiy-tanqidiy yondashuvlar, estetik qarashlar va ijtimoiy-ma‘naviy masalalarga bo‘lgan noan‘anaviy munosabat o‘rganiladi. Sharafiddinovning “Bir tilda gaplashaylik”, “Ijodni anglash baxti” kabi asarlari orqali milliy tanqidchilikda shakllangan yangi yondoshuvlar, ijtimoiy hayot, milliy g‘urur, tarixiy xotira, adabiyot va badiiy tafakkur o‘rtasidagi o‘zaro aloqalar tahlil markaziga olinadi. Maqolada tanqidchi sifatida uning mustaqillik davri o‘zbek adabiyotidagi mavqei, adabiy-tarixiy merosga bergan baholari, g‘oyaviy-estetik mezonlari chuqur tahlil qilinadi. Shuningdek, Sharafiddinov maktabining bugungi yosh tanqidchilarga ko‘rsatgan ta’siri ham ilmiy asosda ko‘rsatib beriladi.*

Kalit so‘zlar: *Ozod Sharafiddinov, mustaqillik davri, o‘zbek adabiy tanqidchiligi, estetik tafakkur, yangi yondoshuvlar, tanqid maktabi, adabiy meros, milliy g‘oya, badiiy tafakkur.*

O‘zbekiston mustaqillikka erishgach, adabiyot va tanqidchilik sohalarida tub burilishlar ro‘y berdi. Yangi tarixiy sharoitda adabiyot jamiyat hayotining muhim bir qismi sifatida qayta baholandi, ilgari taqiqlangan yoki bahsli deb hisoblangan ijodkorlarning asarlari qayta o‘rganila boshlandi, adabiy-tanqidiy qarashlar kengaydi va milliy qadriyatlar asosida yangicha yondashuvlar shakllandi. Bu davrda o‘zbek adabiy tanqidchiligi milliylik, tarixiylik, mustaqil tafakkur va erkin so‘zlash huquqiga tayangan holda o‘zining yangi bosqichiga ko‘tarildi. Ayniqsa, Ozod Sharafiddinov kabi yirik adabiyotshunos va tanqidchilarning faoliyati mustaqillik davri o‘zbek

tanqidchiligining asosiy yoʻnalishlarini belgilab berdi. U adabiy-tarixiy merosni chuqur oʻrgandi, mustaqillik ruhida tanqidchilikka yondashdi, yozuvchilar va oʻquvchilar oʻrtasida badiiy-estetik mushohadani rivojlantirdi.

Sharafiddinovning asarlarida oʻzbek adabiyotining oʻziga xosligi, xalqchiligi, ruhiy-axloqiy qadriyatlari keng yoritilgan boʻlib, u mustaqillik mafkurasini adabiyot orqali xalq ongiga singdirishga harakat qilgan. Uning “Bir tilda gaplashaylik”, “Ijodni anglash baxti” kabi asarlari zamonaviy oʻzbek tanqidchiligida yangi adabiy-estetik mezonlar, tahliliy uslublar, erkin tafakkurga asoslangan yondashuvlarning shakllanishida muhim rol oʻynadi. Shu bois ushbu maqolada Sharafiddinov maktabining mustaqillik davridagi oʻzbek tanqidchiligi taraqqiyotiga qoʻshgan hissasi, yangicha metodologiyasi va bugungi adabiyotshunoslikka koʻrsatgan taʼsiri ilmiy tahlil etiladi. Maqola doirasida Sharafiddinov maktabining shakllanishi, uning estetik-estetik yondashuvlari, zamonaviy adabiy jarayonlarga nisbatan bergan baholari va bu baholarning bugungi kun adabiy muhitiga taʼsiri muhokama qilinadi. Shu orqali, mustaqillik sharoitida oʻzbek tanqidchilik maktabining rivoji va Ozod Sharafiddinovning bu jarayondagi yetakchi oʻrni ilmiy jihatdan asoslab beriladi.

Mustaqillik davrining ilk yillaridan boshlab Oʻzbekiston adabiy muhitida yangicha jarayonlar boshlanib, ilgari toʻliq ochilmagan, siyosiy va mafkuraviy cheklovlar tufayli eʼtibordan chetda qolgan adabiy hodisalar qayta koʻrib chiqildi. Bu jarayonda tanqidchilik fani ham faol harakatga keldi. Ayniqsa, badiiy asarlarni tahlil qilishda erkin, zamonaviy, shu bilan birga milliy tafakkurga tayanadigan yondashuvlarga ehtiyoj kuchaydi. Oʻzbek tanqidchiligida ana shunday yangicha metodik va estetik mezonlarni ishlab chiqqan, oʻz maktabini yaratgan yirik tanqidchi — Ozod Sharafiddinov boʻldi.

Ozod Sharafiddinovning tanqidiy qarashlari, eng avvalo, adabiyotning inson qalbini tarbiyalaydigan, milliy oʻzlikni anglashga xizmat qiladigan kuch ekaniga boʻlgan ishonchida namoyon boʻladi. U badiiy asarni tahlil qilishda faqat uning shakliy tuzilishiga emas, balki asarning ichki falsafasi, gʻoyaviy yoʻnalishi, xalq hayoti bilan bogʻliqligi, milliy qadriyatlarni qanday ifoda etganiga alohida eʼtibor

qaratdi. Bu jihatlar mustaqillik yillarida tanqidchilikda muhim ahamiyat kasb etib, aynan Sharafiddinov orqali keng ilmiy asosga ega bo'ldi.

Uning tanqidchilik faoliyatida asosiy e'tibor berilgan jihatlardan biri — badiiy tafakkur va tarixiy xotira o'rtasidagi bog'liqlikdir. O'zbekiston mustaqil bo'lgach, Cho'lpon, Fitrat, Abdulla Qodiriy kabi jadid adiblarining merosi qayta ochila boshladi. Bu jarayonda Sharafiddinov o'zining tahliliy, fikrli maqolalari orqali ushbu adiblar asarlarini chuqur, yangicha nigoh bilan o'rganishga katta hissa qo'shdi. Ayniqsa, Cho'lpon haqidagi tadqiqotlari bugungi kunda adabiyotshunoslikda "Sharafiddinov nigohi" sifatida e'tirof etiladi. U Cho'lponni nafaqat shoir va yozuvchi, balki milliy ong va mustaqil fikrning ramzi sifatida talqin qildi. Sharafiddinov yozganidek: "Cho'lponning she'riyatida xalq qalbining eng tubida yotgan iztirob, orzu va oriyat bor. Uni o'rganmasdan turib, o'zligimizni anglash mushkul."

Tanqidchilikda badiiy-estetik mezonlarning takomillashuvi ham Sharafiddinov maktabining muhim xususiyatlaridandir. U zamonaviy o'zbek adabiyotining rivojlanishida badiiy saviya, estetik did, falsafiy yondashuvlar qanday rol o'ynashini ilmiy jihatdan asoslab berdi. "Ijodni anglash baxti" nomli to'plamida berilgan maqolalar, asosan, bu yondashuvlar asosida yozilgan bo'lib, unda taniqli yozuvchilar ijodi chuqur tahlil qilinadi. U yozuvchining matndagi badiiy obrazni qanday qurishi, hayotni qanday talqin etishi, xalq ruhiyatiga qanday ta'sir qilishi kabi masalalarni chuqur tahlil etib bergan. Bu tahlillar orqali Sharafiddinov ijodi badiiy tafakkur va adabiy estetikani uyg'unlashtirish namunasi sifatida qoraladi.

Sharafiddinov o'z tanqidchiligida shunchaki tahlil bilan cheklanib qolmadi. U adabiyotning xalq bilan aloqasini mustahkamlash, uni keng kitobxonlar ongiga yaqinlashtirish, adabiy jarayonlarda faol ishtirok etish orqali ham o'z maktabini shakllantirdi. Mustaqillik davrida unga berilgan erkinlik sharofati bilan u "Tafakkur" va "Jahon adabiyoti" kabi jurnallar orqali ko'plab yosh tanqidchilarni tarbiyaladi, ularning ilmiy izlanishlariga yo'naltiruvchi fikrlar bildirdi. Bu esa tanqidchilik maktabining izchil davom etishiga imkon yaratdi.

Sharafiddinovning yondashuvida yana bir muhim jihat — badiiy adabiyotning ma'naviy tarbiya vositasi sifatidagi o'rni. U tanqidiy maqolalarida yozuvchini jamiyat oldidagi mas'ul shaxs sifatida ko'rar, yozuvchining g'oyaviy-axloqiy pozitsiyasini chuqur o'rganishga intilardi. Uning fikricha, yozuvchi jamiyat og'rig'ini his qilishi, o'z asarlari orqali xalq dardiga hamdard bo'lishi kerak. Shu bois u doimo badiiy asarlarda faqat qiziqarli voqealarning emas, balki ularda aks etgan hayotiy haqiqatning, ruhiy kechinmalarning, ma'naviy qadriyatlarning qanday ifodalanganiga e'tibor qaratgan. Ozod Sharafiddinov maktabining yana bir e'tiborga molik jihati — tanqidchilikda o'ziga xos, erkin fikrlash madaniyatini shakllantirganidir. U tanqidchini ijodiy shaxs, ma'rifatparvar ziyoli sifatida ko'rgan. Uning fikricha, haqiqiy tanqidchi har bir asarni bir namunaga solib baholamasligi, balki asarning ichki ruhini his etib, uni davr, millat, tarix va tafakkur bilan bog'lay olishi kerak. Bu esa adabiyotshunoslikda analitik yondashuvning kuchayishiga olib keldi.

Bundan tashqari, Sharafiddinov tarjimonlik faoliyati orqali ham tanqidchilik maktabiga o'z hissasini qo'shdi. U jahon adabiyoti namunalarini o'zbek tiliga tarjima qilish bilan birga, ularni tahlil etib, o'zbek kitobxoniga xalqaro adabiy tafakkur yutuqlarini yetkazishga harakat qildi. Bu bilan u tanqidchilik doirasini kengaytirib, uni milliy chegaralardan chiqarib, global adabiy tafakkur bilan uyg'unlashtirishga erishdi.

Xulosa qilib aytganda, Ozod Sharafiddinov mustaqillik davri o'zbek tanqidchiligining peshqadamlaridan biri bo'lib, uning ilmiy, adabiy, estetik, ma'naviy qarashlari asosida shakllangan tanqidchilik maktabi bugungi kun adabiyotshunosligi uchun boy meros bo'lib xizmat qilmoqda. U yaratgan maktab faqat bir davrning mahsuli emas, balki o'zbek adabiy tafakkurining taraqqiyot yo'lini belgilab beruvchi zamonaviy uslub va yondashuvlarning uyg'un majmuasidir. Shu bois, Sharafiddinov maktabi nafaqat tarixiy, balki metodologik va g'oyaviy jihatdan hozirgi va kelajak avlod tanqidchilari uchun yetuk namunadir.

Mustaqillik davri o'zbek adabiy tanqidchiligi yangi tarixiy, siyosiy va ijtimoiy sharoitda shakllanib, o'zining milliylik, erkinlik, badiiy-estetik yondashuvlar bilan boyitilgan xususiyatlari bilan ajralib turadi. Bu davrda adabiyotshunoslik va

tanqidchilik erkin fikrlash, tarixiy xotirani tiklash, xalq ma'naviyatini yuksaltirish kabi yuksak maqsadlarga xizmat qiluvchi kuchli ilmiy sohaga aylandi. Aynan shu jarayonlarda Ozod Sharafiddinovning adabiy-estetik qarashlari, tanqidiy izlanishlari va pedagogik faoliyati alohida e'tirofga sazovor bo'ldi. U mustaqillik ruhini o'zining har bir chiqishida, har bir tahlilida ifodalab, o'zbek tanqidchiligining metodik asoslarini yangilash, uni xalq ruhiyati, milliy tafakkur va tarixiy haqiqat bilan uyg'un holda rivojlantirish yo'lida xizmat qildi.

Sharafiddinov yaratgan tanqidchilik maktabi o'ziga xos bo'lib, u erkin fikr, mustaqil tahlil, milliy o'zlikni anglash, badiiy-estetik didni yuksaltirish kabi mezonlarga asoslanadi. U tanqidchilikni nazariyaga qamab qo'yilgan soha emas, balki adabiyot va jamiyat, yozuvchi va xalq o'rtasidagi muloqotni kuchaytiruvchi vosita deb bildi. Uning Cho'lpon, Oybek, G'afur G'ulom, Abdulla Qahhor kabi ijodkorlar haqidagi tahlillari, badiiy tafakkur, estetik yondashuv, milliylik va ma'naviylik asosida yozilgan maqolalari mustaqillik davrida tanqidchilikda yangi yondashuvlar shakllanishiga asos bo'ldi.

Bugungi kunda Sharafiddinov maktabining an'analari davom etmoqda. Yosh tanqidchilar, adabiyotshunoslar uning asarlaridan ilhom olib, zamonaviy adabiyotdagi yangiliklarni milliylik va gumanizm tamoyillari asosida tahlil etmoqda. Uning asarlaridagi g'oyaviy-axloqiy qarashlar, estetik mezonlar, adabiy tahlil usullari hozirgi o'zbek adabiyotshunosligining nazariy va amaliy jihatdan mustahkamlanishida muhim o'rin tutmoqda. Demak, Ozod Sharafiddinov ijodi va maktabi — bu faqat adabiy tanqid namunasi emas, balki mustaqil fikr va milliy ong asosidagi ma'rifiy harakatdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. SHARAFIDDINOV O. BIR TILDA GAPLASHAYLIK. – TOSHKENT: O'ZBEKISTON, 1987.
2. SHARAFIDDINOV O. IJODNI ANGLASH BAXTI. – TOSHKENT: ADABIYOT VA SAN'AT, 2004.

3. SHARAFIDDINOV O. CHO'LPON. – TOSHKENT: G'AFUR G'ULOM NOMIDAGI ADABIYOT VA SAN'AT NASHRIYOTI, 1991.
4. QURBONOV I. ADABIY TANQID NAZARIYASI VA AMALIYOTI. – TOSHKENT: O'ZBEKISTON MILLIY ENSIKLOPEDIYASI, 2016.
5. JO'RAYEV O. TANQIDCHILIK MADANIYATI VA OZOD SHARAFIDDINOV MAKTABI. // “JAHON ADABIYOTI” JURNALI, 2012-YIL, №4.
6. O'ZBEK ADABIYOTI VA TANQIDCHILIGI TARIXIDAN. – TOSHKENT: O'ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI NASHRIYOTI, 2020.
7. BOQIYXO'JAYEV M. O'ZBEK ADABIYOTSHUNOSLIGI: NAZARIY VA TARIXIY ASOSLAR. – TOSHKENT: FAN, 2009.
8. “SHARAFIDDINOV MAKTABI – MILLIY TANQIDCHILIK YO'LI” – RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY ANJUMAN MATERIALLARI, TOSHKENT, 2017.
9. KOMILOV N. MILLIY O'ZLIK VA MA'NAVIYAT MASALALARI. – TOSHKENT: SHARQ, 2002.
10. NORMATOVA D. O'ZBEK ADABIY TANQIDIDA METODIK YONDASHUVLAR EVOLYUTSIYASI. – TERMIZ: ILM ZIYO, 2021.
11. QOSIMOVA Z. ADABIY TANQID VA BADIY TAFAKKUR. – TOSHKENT: YOZUVCHI, 2008.
12. KARIMOV I.A. YUKSAK MA'NAVIYAT – YENGILMAS KUCH. – TOSHKENT: MA'NAVIYAT, 2008.
13. G'ANIYEVA H. ADABIYOT VA ZAMON. – TOSHKENT: O'ZBEKISTON, 2005.
14. O'ZBEKISTON MILLIY ENSIKLOPEDIYASI. – TOSHKENT: “MILLIY ENSIKLOPEDIYA” BOSH TAHRIRIYATI, 2000.
15. YUSUPOV B. ADABIY TANQID: KECHA VA BUGUN. – SAMARQAND: ZARAFSHON, 2015.